

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Review Article / Derleme Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Ankara Kalesi'nin Geçmişten Günümüze Aldığı Ekler ve Onarımlar

Annexes and Restorations of Ankara Castle from Past to Present

Ahmet Sansar* - Ali Akın Akyol**

Abstract: When the history of Ankara is examined, it is a city located on important routes such as the King's Road and the Silk Road. From this point of view, Ankara's strategic importance has been effective in hosting many civilizations in the past. Ankara has always been the center of its region during the Roman periods after the Galatians. The most important cultural heritage that has witnessed many periods from past to present in Ankara and still exists is Ankara Castle. This building is located on the steep rocks that dominate the city with its sections called Inner and Outer Castle. The fortification walls of the castle, which were built for the purpose of protecting the city, were destroyed many times in the past due to rebellions, sieges and wars, and the building continued its function by making repairs and additions. These changes in the fortification walls of Ankara Castle constitute the content of the study. In order to obtain information about the additions and repairs of the building from the past to the present, in line with the information obtained in the light of the literature, on-site examination and documentation studies have been compiled by making comparisons. In the work of Strabon, the ancient writer of the first users of the castle, whose construction date is not known exactly, it is understood that the Galatians were the Tektosag tribe. Then the Romans, Byzantines, Seljuks and Ottomans dominated the castle, and they shaped the structure by making repairs and additions to the castle walls during their periods. Today, the architectural structure of the castle belongs to the Byzantine period. On the other hand, Akkale bastion was added to the castle during the Seljuk period, and the clock tower was added to the castle in 1885 during the Ottoman period. Comprehensive restoration works were carried out in Ankara Castle in various periods during the Republican Period. The most recent repair work in Ankara Castle is the work done on the northwest fortifications of the outer castle. In this section, within the scope of the Archeopark project, which was started by the Ankara Metropolitan Municipality in 2022, repair works are carried out in accordance with the original texture of the walls, and consolidation works are carried out.

Structured Abstract: Ankara Castle has hosted many civilizations from past to present. The first users of the castle are Galatians. It is one of the most important symbolic structures of the city, which is the oldest preserved in the Roman, Byzantine, Seljuk, Ottoman and today's Republican periods. Due to the fact that Ankara Castle is a defensive structure, it has received many repairs and additions during the periods it was used in the past. Although its first users were the Galatians, it took its current form in the Byzantine period, despite the additional

---

* Sorumlu Yazar: Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Corresponding Author: Ph.D. Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Education

ORCID 0000-0001-6805-5495
ahmetsansar60@gmail.com

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Fine Arts, Department of Conservation and Restoration of Cultural Properties

ORCID 0000-0002-4174-575X
aliakinakyol@gmail.com

Cite as/ Atıf: Sansar, A. & Akyol, A.A. (2023). Ankara Kalesi'nin geçmişten günümüze aldığı ekler ve onarımlar. *Turkish Studies*, 18(4), 1913-1931. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.69670>

Received/Geliş: 25 April/Nisan 2023

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 25 December/Aralık 2023

© Yazar(lar)/Author(s) | CC BY- NC 4.0

Published/Yayın: 30 December/Aralık 2023

additions made during the Roman period. In the following periods, the Akkale bastion was added to the structure during the Seljuk period, and a third fortification wall, which has not survived to the present day, was added to the castle during the Ottoman period. In addition, a clock tower was added to the structure in 1885 during the Ottoman period. When it comes to the Republican period, the building, which lost its functional feature, underwent serious repairs and conservation with the awareness of protecting the cultural heritage.

It is seen that andesite, known as Ankara Stone, spolia marble stones from the Roman period and bricks on the upper part of the walls were used in the construction of Ankara Castle. The parts of the castle that are standing today are accepted to be from the Byzantines according to literature research. However, the fact that the Inner Castle and Outer Castle walls cannot be dated precisely has been a matter of debate by researchers. The first restoration works in Ankara Castle were carried out by Caracalla and other donors, in 216. It is also mentioned that the castle was largely renovated during the reign of Emperors Severus Alexander and Valerianos (222-260 A.D.) against the attacks of the Persians during the Roman period. As a result of the Iranians and Goths attacking Anatolia around 260 A.D., a large part of the city walls were destroyed, and this destruction caused the city to weaken gradually.

As a result of the researches, the first fortification walls of the Citadel were built by the Byzantine Emperor II. It is accepted that it was built in the time of Constans 641-668. The Outer Fortress is about 200 years later III. During the construction of the outer fortress, which was built in the time of Michael, strengthening works were carried out in the eastern fortress located on the southeast side of the inner fortress. In order to carry out these repairs, architectural building elements, sculptures, column bases and capitals from ruined Roman buildings were used. These are mostly located on the south face of the inner castle. He repaired the inner castle walls during the Seljuk period and the outermost walls built during the Roman period. II. Keykavus, on the other hand, added the Akkale section to the northeast of the Citadel between 1249-1250 and made repairs on the walls. An angular tower was built in the northern part of the outer fortress, along with the repair works, and a wall was added between the inner fortress and the white fortress along the northern upper peak. During the Ottoman period, Ankara Castle was used as it was during the Seljuk period. They have made repairs against the damages that have occurred over time. The names of Inner Castle and Outer Castle were given during the Ottoman period. Due to the Celali revolts that started in Anatolia during this period, it was necessary to build a separate wall other than the Inner Castle and Outer Castle walls. The construction of this wall, which completely surrounds the city, was started in 1607 by Cenabi Ahmed Pasha. All kinds of ancient materials were used in its construction. However, this wall has not survived due to its poor mechanical structure and strength. In 1832, while İbrahim was in Ankara, he repaired the Ankara castle and its walls. In 1892, the Ottoman Anatolian Railways entered service and train services started. Accordingly, upon Abidin Pasha's request, Ahmet Fehim Bey painted Akkale white with lime and made an Ottoman coat of arms of about 40 square meters, which will be visible from the train track. Akkale is the first building used as a museum in Ankara. Akkale continued its function as a museum until 1948.

In the Republican Period, major repairs were carried out on the walls and bastions of Ankara Castle in the 1960s and 1990s. Between 1999 and 2000, The Eastern Castle took its present form with the repairs. During the recent repair works on the walls of Ankara Castle, the East Walls were not restored, and these walls have survived to the present day. The latest repair works in the castle are consolidation works on the northern fortification walls of the Outer Castle within the scope of the Archeopark Project, which started in 2022 by the Ankara Metropolitan Municipality. After the detailed documentation of the walls in the consolidation applications, a scaffold was built around the walls in order to carry out repair work. Biological formations and filling soils on the walls have been cleaned, joint applications, consolidation and completion have been carried out and repairs have been carried out, and the work continues. After the repair works are completed, sections such as viewing terraces and walking paths are built in this part of the castle.

Keywords: Restoration, Conservation, Ankara Castle, Annexes, Completion, Investigation

Öz: Ankara, tarihi incelendiğinde Kral Yolu, İpek Yolu gibi önemli güzergâhlar üzerinde yer alan önemli bir şehirdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Ankara'nın jeopolitik önemi geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapmasında etkili olmuştur. Galat, sonrasında Roma dönemleri olsun, Ankara her dönemde bölgesinin merkezi olmuştur. Ankara'da geçmişten günümüze birçok döneme tanıklık etmiş ve hala varlığını sürdüren en önemli kültürel miras Ankara Kalesi'dir. Bu yapı İç Kale ve Dış Kale olarak anılan bölümleri ile kente hâkim sarp

kayalar üzerinde yer almaktadır. Kalenin kenti koruma amacıyla yapılan sur duvarları geçmişte birçok kez isyanlar, kuşatmalar ve savaşlara maruz kaldığı için tahrip olmuş, onarımlar ve ekler yapılarak yapı işlevini devam ettirmiştir. Ankara Kalesi surlarının geçirdiği bu değişimler çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır. Yapının geçmişten günümüze aldığı ekler ve onarımlar; literatür ışığında edinilen bilgiler doğrultusunda, yerinde yapılan inceleme ve belgeleme çalışmaları karşılaştırmalar yapılarak derlenmiştir. Yapılış tarihi tam olarak bilinmeyen kalenin ilk kullanıcılarının antik dönem yazarı Strabon'un eserinde, Galatların Tektosag boyunun olduğu anlaşılmaktadır. Ardından Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar Kaleye hâkim olmuş, yaşadıkları dönemde kale surlarına onarımlar ve ekler yaparak yapıyı şekillendirmişlerdir. Günümüzde kalenin mimari yapısı Bizans dönemine aittir. Buna karşın kaleye Selçuklu döneminde Akkale burcu, son olarak da Osmanlı döneminde 1885 yılında saat kulesi eklenmiştir. Ankara Kalesi'nde Cumhuriyet Dönemi'nde de çeşitli dönemlerde kapsamlı onarım çalışmaları yapılmıştır. Ankara Kalesi'nde en son yapılan onarım çalışmaları Dış Kale'nin kuzeybatı sur duvarlarında yapılan çalışmalardır. Bu bölümde Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 2022 yılında başlanan Arkeopark Projesi kapsamında surların özgün dokusuna uygun bir şekilde onarım çalışmaları yapılarak sağlamlaştırma çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Restorasyon, Konservasyon, Ankara Kalesi, Ekler, Tamamlama, Araştırma,

Giriş

Ankara Kalesi, Ankara ili Altındağ ilçesinde yer almaktadır. Kente hâkim bir noktada yükselen yapı; Galat, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde etkin olarak kullanılarak günümüze ulaşan Ankara'nın en önemli kültürel miraslarından biridir.

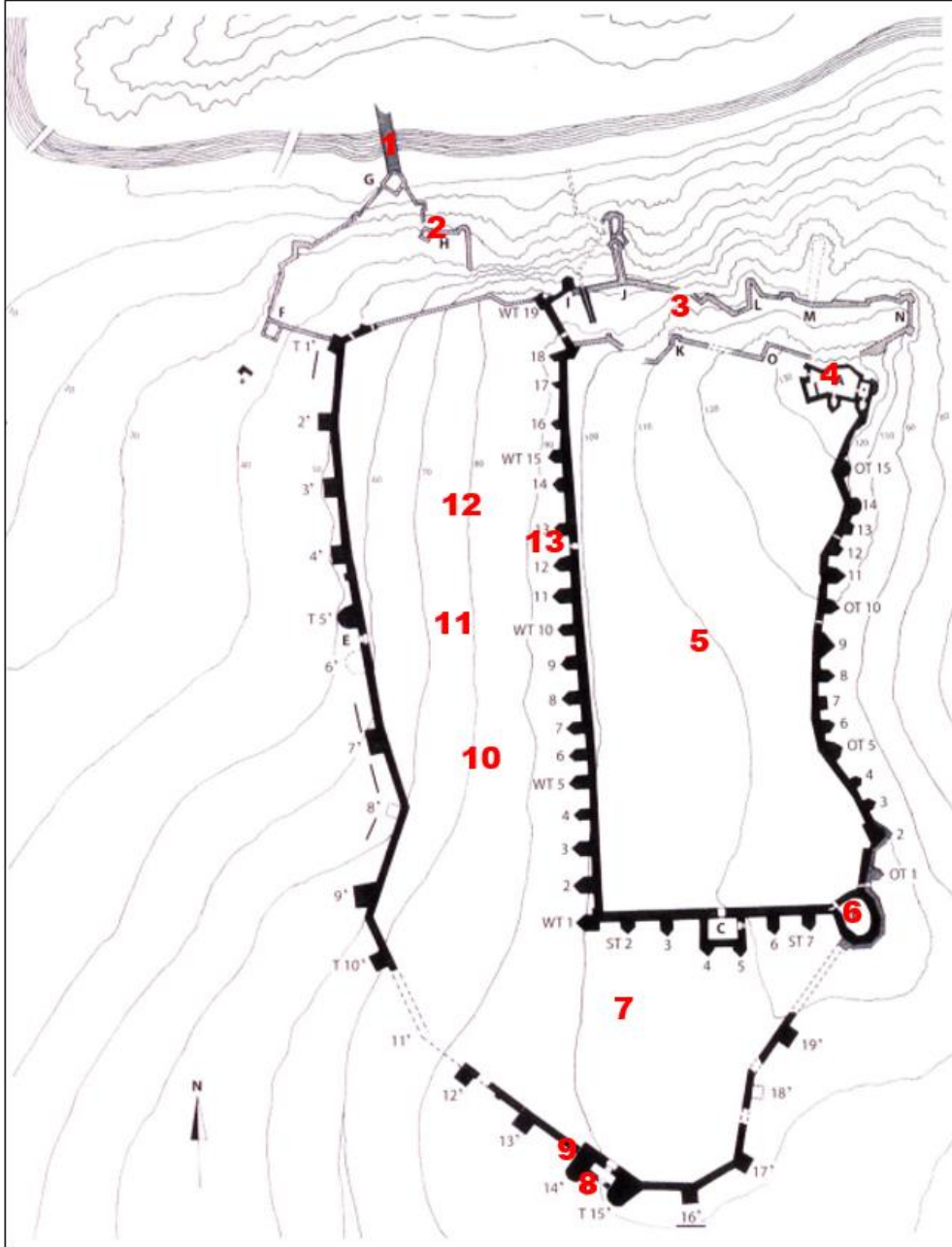
Ankara Kalesi'nin Kral yolu ve İpek yolu gibi önemli güzergahlar üzerinde bulunması stratejik olarak önemini de arttırmıştır. Bunun yanı sıra verimli bir ovanın ortasında bulunması ve etrafında bol suların bulunduğu akarsuların yer alması, kentin kale ve eteklerinde kurulmasını ve iskân edilmesini sağlamıştır (Günel, 2021, s. 1).

Ankara Kalesi, İç Kale ve Dış Kale bölümleri haricinde, Osmanlı Dönemi'nde yapılmış günümüze ulaşamamış şehir suru da bulunmaktadır. Surlarının yapımında genellikle Ankara taşı (andezit) kullanılmıştır. Ayrıca andezit ile sur duvarlarında yoğun miktarda Roma Dönemi'ne ait mimari yapı elemanlarının parçaları, plastik parçalar, heykelimsi ve üzeri yazılı taşlar, taştan yapılmış su boruları gibi daha birçok devşirme parça kullanılmıştır (Bakırer, 2001, s. 175).

Fotoğraf 1: Ankara Kalesi surlarının hava fotoğrafı (2021).
ABB KUDEB Arşivi 2021.

Ankara Kalesi'nin planı üzerindeki bölümlerin anlaşılmasını sağlamak için kırmızı ile numaralandırılmıştır (Şekil 1). 1- Antik Roma Su Bendi'nin Bulunduğu Yer, 2- Dehliz Kapısı, 3- Kuzey Tahkimat Surları ve Burçları (Harap), 4- Akkale Burcu, 5- İç Kale (İç Hisar), 6- Şark Kale, 7- Dış Kale (Dış Hisar), 8- Hisar Kapı, 9- Saat Kulesi, 10- Dış Kale (Dış Hisar), 11- 1916 Yılında Yanan Kısım, 12- Hisarpark, 13- Genç Kapı.

Şekil 1: Ankara Kalesi'nin planı, (U. Peschlow after Jerphanion, Melanges, and Mamboury, Ankara) Peshlow, 2017, 357.

Ankara Kalesi ile ilgili en eski bilgiye dünyanın ilk coğrafyacısı M.Ö. 64 – M.S. 24 yılları arasında yaşamış olan Strabon'un yazmış olduğu “Antik Anadolu Coğrafyası” isimli kitabında

ulaşılmaktadır. Kaleden “*Ankyra Kalesi Tektosog'lara aittir ve burası Blaundos dolayındaki Lidya'ya uzanan Phrygia kentiyile Kaleleri Blukion ve Peion olup birincisi Deiotaros'un malikanesi ve ikincisi hazinesini koruduğu yerdir*” şeklinde bahsetmektedir (Strabon, 2012, s. 64). Bu bilgilere göre Galatdöneminde kralın malikanesi ve hazine binası olarak Ankara'nın iki kalesinin olduğu anlaşılmaktadır.

Ankara, M.Ö. 85 yılında Roma'ya bağlanmış, Augustus döneminde Roma'nın eyalet merkezi olmuştur. İmparator Augustus kenti Sebaste unvanı ile yani “imparatorluk yandaşı” anlamına gelen unvan ile onurlandırmıştır. Ankara, Roma döneminde yaşamın sürdüğü en önemli merkezlerden biri olmuştur (Buluç, 1991,ss.14,17; Günel, 2021, s. 504).

Romalılardan sonra Bizanslılar Ankara'ya hâkim olmuş, Roma dönemine ait yapılardan taşları sökerek surların yapımında kullanmışlar ve burada sur içinde yerleşim göstermişlerdir. Bizanslıların buradaki hâkimiyeti yaklaşık 700 yıl sürmüştür (Eyice, 1996, s. 257). Bizans döneminde uzun yıllar Sasanilerin tehditleriyle karşı karşıya kalan Ankara'da 7. yüzyıldan sonra Arapların saldırıları baş göstermeye başlamıştır. Bu dönemde Ankara Bizanslıların büyük kumandanlık merkezi olmuş ve askerî açıdan öneme sahip bir merkez olarak kullanılmıştır (Eyice, 1996, ss. 254-255). Arapların 776-797 yılları arasında Ankara'ya saldırıları sonucunda, Bizans imparatoru Nikephoros'un surlarda 805 yılında güçlendirme çalışmaları yaptırdığı bilinmektedir. Araplar 838-842 yılları arasında Ankara'yı ele geçirmişler, 859 yılında Bizans imparatoru 3. Michael yeniden kenti ele geçirerek kaleyi onartmıştır (Eyice, 1996, s. 255).

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan Türk göçleri ile Ankara ve çevresinde Türk nüfusu artmıştır (Akyol, 2016, s. 760). 1073 yılına gelindiğinde Danişmend Gazi ve Artuk Bey tarafından kale ele geçirilmiş ve Türklerin yönetimine girmiştir (Akyol, 2016, ss. 765-766). 1101 yılında haçlı orduları tarafından ele geçirilen ve Bizans hâkimiyetine giren Ankara Kalesi, 1127 yılında Türklerin burayı yeniden alması sonucunda Ankara'da Bizans hâkimiyeti son bulmuştur (Eyice, 1996, s. 257; Günel, 2021, s. 504).

1143 yılında Ankara Selçukluların eline geçmiştir. Selçuklu döneminde kale surları onarım görmüş, 1249-1250 yıllarında iç kalenin kuzeydoğusuna Akkale bölümü eklenmiştir (Mamboury, 1933, s. 148).

14. yüzyıl boyunca Ankara sürekli el değiştirmiştir. Bu süreçte sırasıyla İlhanlıların ve Eretna Beyliği'nin hâkimiyetine girmiş, ardından Ahiler bir süre Ankara'da yönetimi elinde bulundurmuştur. 1354'e gelindiğinde Orhan Gazi döneminde Ankara Ahilerden teslim alınmış, Süleyman Paşa tarafından Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. (Darkot, 1950, s. 442; Anonim, 1987, s. 58).

Osmanlı döneminde Ankara Kalesi, iç kale ve dış kale isimleri ile anılmaya başlamıştır. Kale bu dönemde zindan, devlete ait para, kıymetli eşyaların korundukları yer ve asker barınaklarının bulunduğu kısımlarla bir dizdar ve kethüdanın yönetiminde kale muhafızları tarafından korunmuştur. Ayrıca kale bu dönemde yerleşim bölgesi haline gelmiş ve özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde yerleşme daha da gelişmiştir (Anonim, 1987, s. 58).

17. yüzyıl başlarında Celali isyanları ile karşı karşıya kalan Ankara'yı, eşkıyalar kale surlarına kadar gelerek yıkıp yağmalamışlardır. Artan eşkıyalık hareketlerini önlemek amacıyla Cenabı Ahmet Paşa tarafından şehrin tamamını kuşatan bir sur yapılmaya başlanmış, 1607 yılında Ankara kadısı Vildazade Ahmet Efendi tarafından tamamlanmıştır (Ergenç, 1980, s. 87). Ancak bu sur kalenin diğer surları kadar sağlam yapılmamıştır.

Ankara Kalesi'nin hisar kapısı girişinin solunda bulunan burcun üzerine 1885 yılında saat kulesi yapılmıştır. Bu kulenin giriş kapısının üzerinde bulunan kitabede yapım yılı ve II. Abdülhamid Han zamanında yapıldığı belirtilmiştir (Acun, 2011, s. 16).

Ankara Kalesi 19. yüzyılın sonlarına kadar işlevini devam ettirmiş, 20. yüzyılın başlarından itibaren terk edilmeye başlanmıştır. 1916 yılında Dış Kale ve yamaçlarında başlayan yangın zengin konut dokusunun ve ticaret bölgesinin yok olmasına neden olmuştur. Cumhuriyet döneminde kale, askeri özelliğini kaybetmiş ve burada yaşanan göçlerle çöküntüye uğramıştır (Günel, 2021, s. 506).

Anadolu'da çağlar boyunca savunma yapıları yapılmıştır. Bunların ilk örnekleri Burdur'da bulunan ve Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Hacılar Höyüğü ve Mersin Yumuktepe'de yer alan şehir surlarıdır (Sakaoğlu, 2008, s.24). Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'nun her yöresine kaleler veya kent surları gibi savunma yapıları inşa edilmiştir (Sakaoğlu, 2008 s.24).

Bu çalışmada, yerinde gözlemsel ve literatür araştırmaları sonucunda Ankara Kalesi surlarındaki dönemsel değişimler, ekler ve onarımlar tespit edilerek kronolojik olarak sunulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Ankara Kalesi ile bölgesel veya genel anlamda Anadolu kalelerinin Sanat Tarihi veya Arkeoloji alanlarını kapsayacak sivil kritik veya yapısal değişimlerini ifade edecek bir kıyaslama veya dönemleme amaçlanmamış, Ankara Kalesi surlarının zaman içinde geçirdiği değişim ve dönüşümler malzeme karakteristiklerini içeren ekler ve onarımlar bağlamında ele alınmıştır.

Ankara Kalesi Surlarında Yapılan Onarımlar

Ankara Kalesi'nde ilk onarım çalışmaları Caracalla ve diğer bağışçılar tarafından M.S. 216 yılında yapılmıştır (Mamboury, 2014, s. 67). Caracalla'nın M.S. 211-217 yılları arasında Ankara'ya uğradığı bilinmektedir. Bu süreçte bazı imar faaliyetlerine öncülük ettiği elde edilen tarihsel buluntulardan anlaşılmaktadır. Koşay, Ankara Kalesi'nde ilk sağlamlaştırma çalışmalarından birini Caracalla'nın yaptığını belirtmektedir (Kırpık vd., 2015, s. 79).

Roma döneminde Perslerin saldırılarına karşı, imparator Severus Aleksandr ve Valerianos (M.S. 222-260) zamanlarında kalenin büyük oranda yenilendiğinden söz edilmektedir (Sevgen, 1959, s. 52).

İranlılar ve Gotların M.S. 260 civarlarında Anadolu'ya saldırımları sonucunda sur duvarlarının büyük bir kısmı tahribata uğramış, bu tahribat kentin giderek zayıflamasına neden olmuştur (Erzen, 1946, s. 61; Foss, 1977, s. 32). 3. Yüzyılın sonlarında kenti iyileştirmek için dış surların onarılmaya başlandığı, temelinden yeniden yapıldığı yazıtlardan anlaşılmaktadır. (Erzen, 1946, s. 61-63). Şehir surlarının saldırılardan sonra tekrar yapıldığını bahseden yazıt:

“Türkçesi.... Yıkılmış ve harap bir halde bulunan polyeidos gymnasionu'nu yeniden yaptırdı, kutluk ve barbar saldırıları sırasında surların tamamını temellerinden başına kadar yeniden yaptırdı, uzun zamandır boş bulunan Boulograph memuriyetini anlayışla ve hakkıyla yürüttü. Şanlı başşehir Ankara'nın meclisi ve halkı ortak kararlar eyaletin kurtarıcısı ve şehirlerin hayırseverlerine [adadılar]” (Kırpık vd. 2015, s. 82).

622 yılında Sasani-Arap saldırıları sonucunda kentin önemli bir bölümünün tahrip edildiği, geç antik dönem eyalet merkezinin ve askeri garnizonun tamamen yok olduğu ve Ankara'nın birçok niteliğini yitirdiğinden söz edilmektedir (Foss, 1977, s. 85). İç kalenin bu saldırılardan sonra II. Konstans tarafından 641-668 yılları arasında yapıldığı araştırmalardan anlaşılmaktadır. 7. yüzyılın sonu 8. yüzyılın başlarında Arapların sık sık ortaya çıkarak tehdit unsuru oluşturmaları nedeniyle III. Leon 720 ya da 740 yılında surları onartarak yeniden yükseltmiştir (Mamboury, 2014, s. 79).

Nikephoros Phokas 805 yılında surların onarımını gerçekleştirmiştir. Ancak kısa bir süre sonra tahribata uğraması nedeniyle 859 yılında III. Michael tarafından Ankara Kalesi'nde kapsamlı bir onarım çalışması yapılmıştır. Sur duvarlarında bulunan yazıtlarda; iç kalenin güneyinin sağlamlaştırıldığı, güneydoğudaki kulenin (şark kale) yeniden yapılarak onarıldığı anlaşılmaktadır (Anonim, 1987, s. 57). Bununla birlikte Şark Kale'nin güney yönüne dikdörtgen planlı burç

eklenerek Dış Kale ile bağlantısı gerçekleştirilmiştir (Bakırer, 2001, s. 177-179). Bu onarımların gerçekleşmesi için harap halde olan Roma yapılarından alınan mimari yapı elemanları, heykel, sütun kaideleri ve başlıkları parçaları kullanılmıştır. Bunlar yoğun olarak iç kalenin güney yüzünde yer almaktadır (Anonim, 1987, s. 58).

I. Keykubad 1211 yılında Selçuklular döneminde İç Kale surlarını ve Roma döneminde yapılan en dış surları onartmış. II. Keykavus ise 1249-1250 yılları arasında İç Kale'nin kuzeydoğusuna Akkale bölümünü eklemiş ve surlarda genel onarım yapmıştır (Mamboury, 1933, s. 148). Dış kalenin kuzey kısmında onarım çalışmaları ile birlikte köşeli bir kule inşa edilmiş, İç Kale ve Akkale arasında kuzeydeki üst tepe noktası boyunca bir duvar eklenmiştir. Ayrıca sur duvarlarında taş malzemenin yanında ahşap hatıllar kullanılmıştır (Mamboury, 2014, s. 158).

Osmanlı döneminde Ankara Kalesi Selçuklular dönemindeki hali ile kullanılmıştır. Zamanla meydana gelen hasarlara karşı onarımlar gerçekleştirmişlerdir. Bizans döneminde yapılan kısımlara İç Kale ve Dış Kale isimleri Osmanlı döneminde verilmiştir. Bu dönemde Anadolu'da başlayan Celali isyanlarından dolayı, artan eşkıyalık hareketlerinden halkı korumak için İç Kale ve Dış Kale surlarında başka, ayrı bir sur yapılması gerekmiştir. Şehri tamamen kuşatan bu surun yapımına 1607 yılında Cenabı Ahmed Paşa tarafından başlanılmıştır (Ergenç, 1980, s. 87). Yapımında her türlü antik malzeme kullanılmıştır (Erdoğan vd. 2007, s. 63). Ancak bu sur mekanik yapısı ve dayanımı iyi olmadığı için günümüze ulaşamamıştır.

1832 yılında İbrahim Paşa Ankara şehrini kuşatır ve ele geçirir. Ankara'da bulunduğu sürede Ankara Kalesi'ni ve surlarını askerlerine onartmıştır (Galanti, 2005, ss. 160-161).

Ankara Kalesi surlarında ve burçlarında Cumhuriyet Dönemi'nde 1960'lı ve 1990'lı yıllarda esaslı onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Günel, 2021, s. 509). 1999-2000 yılları arasında Şark Kale'de yapılan onarımlarla günümüzdeki şeklini almıştır (Günel, 2021, s. 514). Ankara Kalesi surlarında yapılan yakın dönem onarım çalışmalarında Doğu Sur duvarları restore edilmemiş, bu duvarlar mevcut hali ile günümüze ulaşmıştır. Yakın dönem onarım çalışmaları ile ilgili yapılan arşiv araştırmalarında yeterli bilgi ve belgelere ulaşılamamıştır.

Ankara Kalesi'nde yapılan onarım ve ekleme çalışmalarını anlamak için, arşiv taramalarından elde edilen fotoğraflarla, bugünkü mevcut durumunun fotoğrafları karşılaştırmalı olarak incelenerek literatürdeki bilgiler ışığında, değerlendirmeler yapılmıştır.

Akkale Burcu: 1892 yılında Osmanlı Anadolu Demiryolları hizmete girmiş ve tren seferleri başlamıştır. Buna bağlı olarak Abidin Paşa'nın isteği üzerine Ahmet Fehim Bey Akkale'yi kireçle beyaza boyayarak, tren yolundan görünecek ortalama 40 m² civarında bir Osmanlı arması yapmıştır (Günel, 2021, s. 558). Akkale, Ankara'nın ilk müze olarak kullanılan yapısıdır. 1948 yılına kadar Akkale müze olarak işlevini devam ettirmiştir (Günel, 2021, s. 558).

Fotoğraf 2: Akkale batı cephe eski görünüm (URL 1, 2021).

Fotoğraf 3: Akkale batı cephe mevcut durumu (URL 2, 2021).

Fotoğraf 4: Akkale iç alanı eski durumu
(Mehmet TUNCER Arşivi 2021).

Fotoğraf 5: Akkale iç alanı mevcut durumu
(Ahmet SANSAR, 2021).

Akkale'nin yukarıdaki karşılaştırmalı dört fotoğrafına bakıldığında, oldukça kapsamlı onarımların yapıldığı; çevresinde birtakım düzenlemeler ile eklemeler yapılarak onarım çalışmalarının gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Onarım çalışmalarında derz tamamlamalarının yapılarak duvarların sağlamlaştırıldığı ve eksik olan den-dan'ların da tamamlanarak, temizlik çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Akkale dış batı cephesi yönünden incelendiğinde Anakaya üzerinde, düzensiz ve basit yapıda bir merdivenle girişi sağlanan kısım, bugün olduğundan çok farklıdır. Bu kısım düzenli bir yapıda şekillendirilerek çevre düzenlemesi yapılmış ve burada kalenin girişinde insanların giriş çıkışı ile ilgili kontrolün sağlanması için tek katlı bekçi binaları yapılmıştır. Yapının iç alanı incelendiğinde giriş kapısının formunun değiştiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra iç alanda duvarlar kaldırılarak düzenlemeler yapıp giriş kapısının yanına yeni bir yapı eklenmiştir. Ayrıca den/dan'lara ulaşımın sağlanabilmesi için beton merdiven yapıldığı, yine iç alanda bayrak direği ve aydınlatma direği gibi eklemeler görülmektedir (Fotoğraf 2,3,4 ve 5).

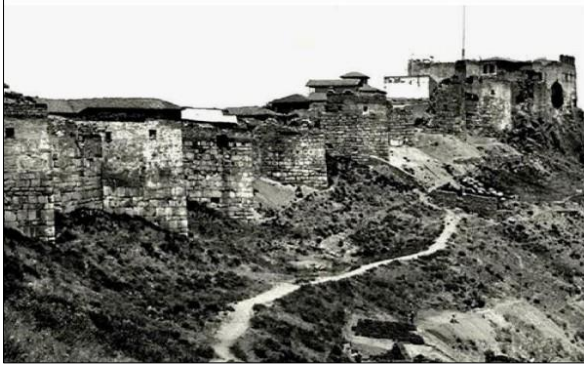
İç Kale, Doğu Sur Duvarları: İç Kale doğu surlarında yakın dönemde onarım çalışmaları yapılmamıştır. Cumhuriyet dönemi sonrasında kalenin büyük bir kısmında esaslı onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ancak bu bölümü herhangi bir onarım müdahalesi görmeden günümüze gelmiştir (Fotoğraf 6 ve 7).

Fotoğraf 6: Doğu sur duvarları eski durumu
(URL 3, 2021).

Fotoğraf 7: Doğu surlarında yapılar
(Ahmet SANSAR, 2021).

Fotoğraf 8: 1900'ler doğu surları
(URL 4, 2021).

Fotoğraf 9: Doğu surlarının günümüzdeki durumu
(Ahmet SANSAR, 2021).

Doğu sur duvarları, yukarıdaki fotoğraflar göz önünde tutularak değerlendirildiğinde, taban seviyesinin günümüzdeki seviyesinden oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Burada meydana gelen yapılaşmalar nedeniyle toprağın kaldırılarak sur duvarlarının asıl zemin seviyesine ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Yapıların sur duvarlarının çevresine ve surların üzerine inşa edilmesi surlara zarar vermiştir. Özellikle sur üzerine yapıların eklenmesi sürecinde, sur duvarlarının özgün yapısı bozulmuştur (Fotoğraf 8 ve 9).

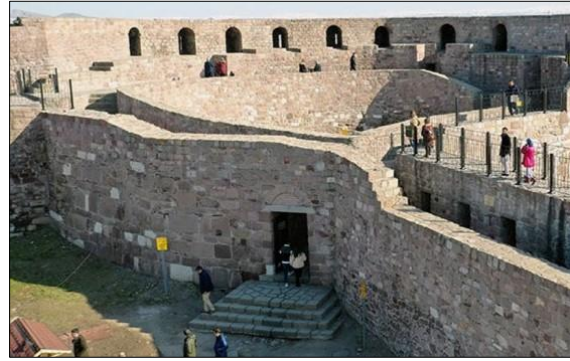
İç Kale, Şark Kale: Şark Kale'de 1999-2000 yılları arasında onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma en son yapılan onarım çalışmalarıdır (Günel, 2021, s. 514). Yapının günümüzde seyir terası olarak işlevini devam ettirmesi nedeniyle, üst kısımlarında tehlike arz eden belli bölümlerine güvenlik amacıyla 2020 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından metal korkuluklar eklenmiştir (Fotoğraf 10 ve 11).

Fotoğraf 10: Şark Kale'nin önceki durumu
(URL 5, 2021).

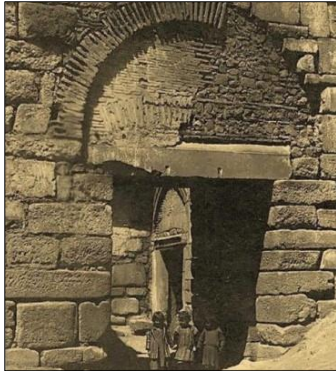
Fotoğraf 11: Şark Kale'nin günümüzdeki durumu
(Ahmet SANSAR, 2021).

Fotoğraf 12: Yapının iç alanı eski durumu (ABB KUDEB Arşivi 2021). **Fotoğraf 13:** Yapının iç alanı günümüzdeki durumu (Ahmet SANSAR, 2021).

Şarkkale'de yapılan onarım çalışmalarında tamamlama uygulamaları yapıldığı, özellikle yapının iç alanında bu uygulamaların oldukça yoğun oranda gerçekleştiği fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra hem iç alanda hemde cephede derz uygulamaları, sağlamlaştırma ve temizlik çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Şarkkale'nin dış kısmının hemen bitişiğine konut olarak kullanılan bir yapı eklenmiştir. Yapının iç alanındaki giriş kapısının önüne dört basamak şeklinde yukarıya doğru daralarak yükselen taştan yapılmış eklenti yer almaktadır (Fotoğraf 12 ve 13).

İç Kale, Güney Yönü Zindan Kapı Girişi ve Çıkışı: Bu bölümde fotoğraflar karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, iç kale güney yönünde yer alan kapı girişin üst kısmında bulunan kemer ve altında lento üzerinde bulunan alın kısmında tamamlama uygulamaları yapılmıştır. Ayrıca derzlerin tamamlanarak sağlamlaştırma onarımlarının yapıldığı, kapı girişinin zemin kısmına küp taş döşeme uygulandığı görülmektedir (Fotoğraf 14,15 ve 16).

Fotoğraf 14,15: Zindan Kapı girişi eski durumu (VEKAM Arşiv 2021; KUDEB Arşiv 2021). **Fotoğraf 16:** Zindan Kapı günümüzdeki durumu (Ahmet SANSAR, 2021).

Zindan kapının çıkış yönünde 16 numaralı eski fotoğrafında kapının üstünde ve devamında bir konut ile çıkışın yan tarafı kapalı durumdadır. Çıkışın diğer yan tarafında ise duvar görülmektedir. Günümüzde mevcut durumu 17 numaralı fotoğrafta incelendiğinde, konut olarak kullanılan yapıların buradan kaldırıldığı görülmektedir. Yapı kaldırıldıktan sonra bu kısma taş duvar örülmüştür. Diğer yan tarafındaki duvar ise kaldırılmış bu esnada buradan çıkan antik dönem taşları in-situ olarak korunmuş ve metal korkuluklarla bu kısım çevrilmiştir. Kemerin üst bölümünde tamamlama uygulamaları yapılarak üst bölüm yükseltilerek onarım gerçekleştirilmiştir.

Fotoğraf 17: Zindan kapı çıkışı öncesi (URL 6, 2021).

Fotoğraf 18: Zindan kapı çıkışı günümüzdeki durumu (Ahmet SANSAR, 2021).

İç Kale, Batı Sur Duvarları ve Genç Kapı: İç kale batı sur duvarlarında (Fotoğraf 19 ve 20), kapsamlı onarım çalışmaları yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bölümdeki sur duvarlarının tamamının, üst almaşık örgülü kısımları tamamlanmış ve derz onarımları yapılarak sağlamlaştırılmıştır.

Fotoğraf 19: İç kale batı surları eski durumu (ABB KUDEB Arşivi 2021).

Fotoğraf 20: İç kale batı surları günümüzdeki durumu (Ahmet SANSAR, 2021).

Genç Kapı bölümünde yukarıdaki benzer uygulamalar ile birlikte, kapının giriş kısmında yanındaki burcun önünde bulunan yapı kaldırılmıştır. Bu kapının işlevselliğinin sağlanabilmesi için zemin kısmı düzenlenerek tesviye edilmiş ve andezit (Ankara taşı) basamaklar yapılmıştır. Sur duvarlarının önüne istinat duvarı yapılarak üzerine metal korkuluk eklenmiş ve bu sınırlılıklar içerisinde kalan alan çimlendirilmiştir. Genç kapının en üst kısmında fotoğrafa bakıldığında kemer parçasının kalıntısı hafif eğimli bir şekilde görülmektedir. Onarım çalışmalarında buradaki kemer parçası kaldırılarak, düz bir duvar örgüsü ile en üst kısım tamamlanmıştır (Fotoğraf 21 ve 22).

Fotoğraf 21: İç kale genç kapı eski durumu
(URL 7, 2021).

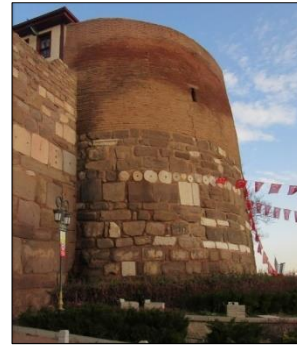

Fotoğraf 22: Genç kapı günümüzdeki durumu
(Ahmet SANSAR, 2021).

Dış Kale, Hisar Kapı ve Yanındaki Burçlar: Hisar Kapı ve yanındaki burçlarda kapının üst kısımlarında taş ile burçların üst kısımlarında ise tuğla ile tamamlama uygulamalarının yapıldığı, bunun yanı sıra derz onarımlarının yapılarak sağlamaştırıldığı görülmektedir. Hisar Kapı'nın girişinde bulunan antik sütüncü, aslan heykeli ve yandaki yapı kaldırılmıştır. Ayrıca fotoğraflardan burçların önüne istinat duvarı örülerek bu alanda peyzaj çalışmalarının yapıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 23-30).

Fotoğraf 23: Hisarkapı sağındaki burcun eski durumu
(ABB KUDEB Arşiv 2021).

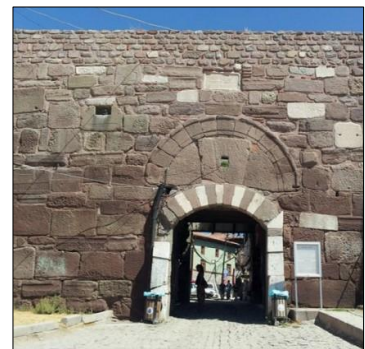
Fotoğraf 24: Burcun günümüzdeki durumu
(Ahmet SANSAR, 2021).

Fotoğraf 25: Hisar Kapı 1930'lar
(VEKAM Arşivi, 2021).

Fotoğraf 26,27: Hisar Kapı eski ve günümüzdeki durumu
(ABB KUDEB Arşiv 2021; Ahmet SANSAR, 2021).

Fotoğraf 28, 29: Burç ve saat kulesi eski durumu **Fotoğraf 30:** Burç ve saat kulesi mevcut durumu (VEKAM Arşivi 2021 - URL 8, 2021). (Ahmet SANSAR, 2021).

Dış Kale, Dış Hisar Önü (Hisar Park): 1916 yangınında Hisar önünde çıkan yangında, 19 mahalle, 4 han, 8 cami ve mescid, 7 kilise, 6 mektep, 3 hastane, 2 hapisane, 1 karakol, 1 ittifak klubu, 915 dükkân, 6 fırın, 10 mağaza, 735 ev tamamen 298 ev kısmen yanarak yok zarar görmüştür (Günel, 2022, s. 110). Kalenin bu bölümünde özellikle dış surlar yangından dolayı önemli oranda hasar görmüştür (Fotoğraf 31 ve 32).

Fotoğraf 31: Hisar önü 1916 yangını öncesi (Gökçe GÜNEL Arşivi 2022).

Fotoğraf 32: Hisar önü 1916 yangını sonrası (Gökçe GÜNEL Arşivi 2022).

Fotoğraf 33: Hisar önü (ABB KUDEB Arşiv, 2021).

Fotoğraf 34: Hisar önü günümüzdeki durumu (Ahmet SANSAR, 2021).

Yangın sonrasında bu alanda 1960'lı veya 1990'lı yıllarda surlarda kapsamlı olarak onarım çalışmaları gerçekleştirildiği düşünülmektedir (Günel, 2021, s. 509). Ancak bu onarım çalışmaları ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Burada eski ve yeni fotoğrafları karşılaştırdığımızda ciddi oranlarda tamamlamalar yapılarak onarımların gerçekleştirildiği söylenebilir. Ayrıca çevre düzenlemeleri ve peyzaj çalışmaları da gerçekleştirilmiştir.

Dış Kale Kuzey Sur Duvarları (Arkeopark Alanı): Surların bu bölümünde 2022 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından Arkeopark çalışmaları yapılmaya başlanmıştır.

Fotoğraf 35: Surların onarım öncesi durumu (Ahmet SANSAR, 2021).

Fotoğraf 36: Surların onarım çalışmaları (Ahmet SANSAR, 2022).

Arkeopark çalışmaları kapsamında surların detaylı belgeleme çalışmaları yapıldıktan sonra sur etrafına onarım çalışmaları yapabilmek için iskele inşaa edilmiştir (Fotoğraf 36). Surların üzerinde bulunan biyolojik oluşumlar ve dolgu topraklar temizlenmiş, derz uygulamaları, sağlamlaştırma ve tamamlama yapılarak onarımlar gerçekleştirilmiş olup, çalışmalar devam etmektedir. Onarım çalışmaları tamamlandıktan sonra kalenin bu kısmında seyir terasları, yürüyüş yolları gibi bölümler yapılarak bölgenin rekreasyon alanı haline dönüştürülmesi planlanmaktadır.

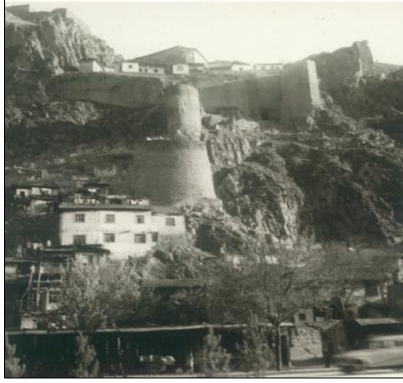
Roma Bendi ve Kuzey Batı Sur Duvarları: Uzun yıllar işlevini sürdüren Roma bendi 1957'de gerçekleşen sel felaketi sonrasında, burada bulunan köprüler yıktırılmış ve dere DSİ tarafından menfez içine alınarak, üzeri kapatılarak cadde yapılmıştır (Yılmaz ve Ercoşkun, 2020, s. 12). Bu nedenle bu alan asıl işlevini yitirerek, sürekli trafiğin işlek bir şekilde devam ettiği bir yer olmuştur (Fotoğraf 37 ve 38).

Fotoğraf 37: Roma bendi yıkılmadan önceki durumu (URL 9, 2021).

Fotoğraf 38: Günümüzdeki durumu (Ahmet SANSAR, 2021).

Fotoğraf 39: Surlarının eski durumu
(ABB KUDEB Arşiv, 2021).

Fotoğraf 40: Surlarının günümüzdeki durumu
(Ahmet SANSAR, 2021).

Kuzey Batı Surları ile ilgili yapılan incelemelerde, surların çevresinde bulunan yapıların buradan kaldırıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar kalenin özgün yapısına uygun bir şekilde görünerek algılanmasını sağlamıştır. Ancak kuzeybatı bölgesindeki surların dik yamaçlar üzerinde yer alması nedeniyle işlevsel olarak kullanılmamasından dolayı genel olarak değerlendirildiğinde harap bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 39 ve 40).

Ankara Kalesi surlarında yapılan onarım ve ekler ile ilgili çalışmaların daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için edinilen bilgiler kronolojik olarak tablo içine alınarak aşağıda gösterilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Ankara Kalesi Surları'nda yapılan ekler ve onarımlar

Dönem	Açıklama	Kaynak
Caracalla M.S. 211-217	Şehir surlarını onartmış ve yükseltmiştir.	(Mamboury, 2014, s. 153)
Severus Aleksandr ve Valerianos zamanlarında M.S. 222-260	Kale büyük ölçüde yenilenmiştir.	(Sevgen, 1959, s. 52)
3. y.y sonlarında	Surların hayırsever tarafından onarılmıştır.	(Anonim, 1987, s. 57)
II. Konstans 641-668	İç Kale surları yapılmıştır.	(Bakirer, 2001, ss. 177-179)
Isauralı III. Leon 720 ya da 740	Alt surun kuleleri ve duvarları tuğlalarla yükseltilmiştir.	(Mamboury, 2014, s. 154)
805 yılında Bizans İmparatoru Nikephoros	Surları güçlendirmiştir.	(Günel, 2021, s. 505)
859 yılında III. Michael	Kapsamlı bir onarım yapıldığı, İç kalenin güneyini Sağlamlaştırdığı, güneydoğudaki kulenin yeniden yapıldığı.	(Anonim, 1987, s. 57)
I. Keykubad 1211 yılında	Surların genel onarımını ve Roma döneminde yapılan dış surları onarmıştır.	(Mamboury, 1933, s. 148)
II. Keykavus 1249-1250	İç Kalenin kuzeydoğusuna Akkale bölümünü eklemiş ve genel tamirat yaptırmıştır.	(Mamboury, 1933, s. 148)
Cenabi Ahmet Paşa 1607	Kenti çepeçevre saran dış sur eklenmiştir.	(Eyice, 1971, s. 73)
İbrahim Paşa 1832-1833	Bent deresi surları, Akkale burcu ve Osmanlı surunun onarımı yaptırmıştır.	(Mamboury, 2014, s. 154)

II. Abdülhamid Han zamanında 1885	Hisar kapının solundaki burca Saat Kulesi eklenmiştir.	(Acun, 2011, s. 6)
1957'de	Gerçekleşen sel felaketi ile Bent Deresi'nde bulunan köprüler ve Roma Bendi yıkılmış ve dere DSİ tarafından menfez içine alınarak, üzeri kapatılarak cadde yapılmıştır.	(Yılmaz ve Ercoşkun, 2020, s. 12)
1960'lı ve 1990'lı yıllarda	Kale surlarında ve burçlarında esaslı onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir.	(Günel, 2021, s. 509)
1999-2000 yılları arasında	Şark Kale yapılan onarımlarla günümüzdeki şeklini almıştır.	(Günel, 2021, s. 514)

Tartışma ve Bulgular

Kalenin geçmişten günümüze aldığı ekler ve onarımlara literatür araştırmalarında bakıldığında, ilk olarak M.S. 211-217 Caracalla döneminde müdahalelerin başladığı görülmektedir. Sonraki süreçlerde Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, kalenin savunma yapısı olması nedeniyle hasarları onarılarak güçlendirilmiş ve eklemeler yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise kale, savunma işlevine yönelik kullanılmadığı için kültür varlığı statüsünde değerlendirilip, bu bağlamda onarım müdahaleleri gerçekleştirilmiştir.

Ankara Kalesi ilk olarak Galatlar döneminde kullanılmıştır. Yapı Roma döneminde kullanılmasına rağmen günümüzdeki formunu Bizans döneminde almış, Akkale Burcu (1249-1250) Selçuklu döneminde, Saat kulesi ise (1885) Osmanlılar döneminde yapıya eklenmiştir.

Kale surlarında taş malzemedden farklı olarak, M.S. 720 / 740 da burçların ve surların yükseltilmesinde tuğla, Selçuklu döneminde ise ahşap hatılların surların yapımında kullanılmaya başladığı bilgisi edinilmiştir.

Ankara Kalesi'nin İç Kale Surları ve Dış Kale Surları haricinde Osmanlı döneminde kenti çepeçevre saran 3. bir sur bölümü eklenmiştir. Ancak bu sur mekanik dayanımı iyi olmadığı için günümüze ulaşamamıştır.

1916 yılında gerçekleşen büyük Ankara yangınından sonra, kalenin batı yönünde bulunan yoğun yerleşim yapılarının yok olması sonucunda, bu alanın parka dönüştürülerek buradaki kent dokusunun değişimine neden olmuştur.

Ankara'nın başkent ilan edilmesinin ardından kentte yoğun yapılaşmaların oluştuğu, bu süreçte dış kale doğu surlarının etrafında ve üzerinde gecekondular yerleşimleri görülmektedir. Bu alanda meydana gelen yapılaşma sürecinde, sur duvarları yapıların mekânlarını oluşturmak için kullanılarak, işgal edilmiş ve bozulmalara uğramıştır.

Cumhuriyet dönemi sonrasında kale surlarında yapılan onarım çalışmaları ile ilgili gerekli arşiv, belgeleme ve dokümantasyon çalışmalarının yeterli olmadığı görülmüştür.

Kalenin etrafında yapılan peyzaj çalışmaları, surların bazı bölümlerinin yüzeylerinin bitkilerle kapanmasına neden olmuş ve plansız yapılan ağaçlandırma çalışmaları kalenin korunmasında tehdit oluşturmaktadır.

Ankara Kalesi Kuzey surları bent kısmına kadar olan kısmı günümüzde Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından, Arkeopark Projesi çalışmaları kapsamında güçlendirme çalışmaları yapılarak onarımları gerçekleştirilmektedir.

Sonuçlar

Ankara Kalesi, geçmişten günümüze Galatlar, Romalılar, Selçuklular, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti gibi birçok medeniyete ve kültüre tanıklık etmiş kentin en eski eserlerinden

biridir. Kale, günümüzde kent belleğinde çok katmanlı yapıya ve önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla, yapının bilimsel araştırmalarla koruma çalışmalarının yapılması, gelecek kuşaklara aktarılması önem arz etmektedir. Bu yüzden kaleye ait koruma yaklaşımlarının belirlenebilmesi için çok disiplinli detaylı araştırma çalışmalarının geçmişte yapıldığı görülmüştür. Söz konusu araştırma sürecinde, Ankara Kalesi ile ilgili detaylı literatür taraması yapılarak, kalenin tarihi, yapısal ve dönemsel özellikleri, gelişimi ve işlevi hakkında bilgiler edinilmiştir. Bu bilgiler ve arşiv araştırmalarından elde edilen yeni bir koruma bakış açısını ifade eden veriler yardımıyla, kalenin eski ve günümüzdeki fotoğrafları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek yorumlanmıştır.

Yapılan incelemelerde, Ankara Kalesi surlarının geçmişten günümüze kadar geçirdiği onarımlar ve ekler tespit edilerek tablolandırılmıştır. Bu tabloda sunulan veriler literatürden ayıklanarak bir araya getirilmiştir. En eski literatür bilgisi ile İmparator Caracalla'nın surları genişlettiği ve yükselttiği kaynaklarda geçmektedir. Buradan hareketle kale o dönemde hasar görmüş olmalıdır ki yeniden onarıma tabi tutulmuştur. 1999 ve 2000 yıllarında yapılan son onarımlara kadar kalenin birçok kez onarım gördüğü, bu onarımlardan Selçuklu döneminde kaleye Akkale Burcu'nun, Osmanlı'nın son döneminde (1885) de bir saat kulesinin eklendiği görülmektedir. Ayrıca Cumhuriyet döneminde kalenin doğu sur duvarları hariç büyük bir bölümünün onarım ve sağlamlaştırma çalışmalarının konusu olduğu yapılan araştırmalarla anlaşılmıştır.

Bununla birlikte kalenin yapı malzemelerinin izlenmesi de ayrı bir öyküyü açığa çıkarmıştır. Bu çalışma; Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Tabiat Varlıkları Dairesi Başkanlığı Fotoğraf Arşivi, Gökçe Günel Fotoğraf Arşivi, Mehmet Tuncer Fotoğraf Arşivi, Yavuz İşcan Fotoğraf Arşivi ve VEKAM Fotoğraf Arşivi ile erişilen Ankara Kalesi fotoğrafları üzerinden izlenmiştir. Anılan kurumsal ve kişisel arşivlerden kalenin bazı bölümleri yok olurken bazı bölümlerine de onarım ve eklemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Fotoğraflar, literatür bilgileri ile anılan değişim ve dönüşümlerin karşılaştırılmasına ve takip edilmesine olanak sağlamıştır. Cumhuriyet döneminde özellikle koruma ve onarımlarda kullanılan onarım malzemeleri hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Fotoğraflar üzerinde yapılan taramalar ile dönemlere ait koruma onarım yaklaşımları ve kullanılan onarım malzemeleri hakkında da değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Kalenin ana yapı malzemesini oluşturan taşlarda zaman içinde gelişen çok çeşitli bozulmalar da bir başka çalışanın filizlenmesine neden olmuştur. Bu çalışma, ileride gerçekleştirilecek olan kalenin yapısal malzemelerinin, özellikle de taş bozulmalarının incelenmesi, sınıflandırılması, kökenlerinin anlaşılmasına yönelik yeni bir çalışmaya altlık olarak hizmet edecektir.

Kaynakça

- Acun, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu saat kuleleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Akyol, H. (2016). Ankara'nın Türk hakimiyetine girişi ve şehrin ilk Türk fatihi. *Belleten*, 80(289), 757-777. <https://doi.org/10.37879/belleten.2016.757>.
- Anonim. (1987). *Ankara Kalesi koruma geliştirme imar planı projesi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bakırer, Ö. (2001). *Tarih içinde Ankara II* (Aralık 1998 Seminer Bildirileri). (Derleyen Yıldırım Yavuz). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 175-191.
- Buluç, S. (1991). İlk çağda Ankara. *Ankara Dergisi*1(2), ss. 13-28.
- Darkot, B. (1950). Ankara. *İslam Ansiklopedisi I*. MEB Yayınları.
- Foss, C. (1977). Late Antique and Byzantine Ankara. *Architecture dumbarton oaks papers*, 31, 27-87.
- Erdoğan, A., Günel, G. & Kılıcı, A. (2007) *Osmanlı'da Ankara*. Ankara tarihi ve kültür dizisi 2.

Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

- Ergenç, Ö. (1980). XVII. yüzyılın başlarında ankara'nın yerleşim durumu üzerine bazı bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları I*. 85-108.
- Erzen, A. (1946). *İlkçağda Ankara*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eyice, S. (1993). P. Guillaume de Jerphanion ve Ankara Kalesi. *Ankara Dergisi*, 2(5), 9-31.
- Eyice, S. (1996). Bizans döneminde Ankara. *Anadolu araştırmaları*, XIV: 243-264.
- Galanti, A. (2005). *Ankara Tarihi I-II*. Çağlar Yayınları.
- Günel, G. (2021). Ankara Kalesi: Ankara'da bir açık hava müzesi. *Anadolu Medeniyetler Müzesi 100 Yaşında*, 1, 503-520.
- Günel, G. (2022, 3 Haziran). *Ankara Kalesi: Ankara'da bir açık hava müzesi* [Seminer Sunumu]. Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara Miras Etkinlikleri, Rahmi Koç Müzesi, Ankara.
- Kırpık, G., Erdoğan, A., Akyol, H., Kılıcı, A. & Çam, M. (2015). *Şehr-i Kadim Ankara I*. Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Mamboury, E. (1933). *Ankara guide torustique*. Edition Francaise.
- Mamboury, E. (2014). *Ankara gezi rehberi*. (Tercüme Anonim) Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Peschlow, U. (2017). *Ancyra*. The Archaeology Byzantine Anatolia, Chapter 33, 349-360.
- Sakaoğlu N. (2008). Kaleler ve şehir surları. *Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik, Tarihi Kentler Birliği Dergisi*, Sayı: 14, 23–25.
- Sevgen, N. (1959). *Anadolu kaleleri*. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.
- Strabon (2012). Antik Anadolu coğrafyası (Geographika: Kitap XII, XIII ve XIV), (Çeviren: Adnan Pekman).
- Yılmaz, M. & Yalçın Ercoşkun, Ö. (2020). Ankara'da ulaşım sistemlerinin altında kalan dereler: bentderesi örneği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 1-18. <https://doi.org/10.21733/ibad.661904>.

Fotoğraflar

- URL 1: (<https://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-5.html>), Erişim Tarihi: 31.03.2023.
- URL 2: (<https://tugsah.com/ankarada-bir-kale/>), Erişim Tarihi: 31.03.2023.
- URL 3: (<https://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-5.html>), Erişim Tarihi: 31.03.2023.
- URL 4: (<http://www.eskiturkiye.net/1558/ankara-kalesi-1900ler>), Erişim Tarihi: 31.03.2023.
- URL 5: (<https://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-5.html>), Erişim Tarihi: 31.03.2023.
- URL 6: (<http://wikimapia.org/5951019/tr/Zindan-Kap%C4%B1-Parmak-Kap%C4%B1>), Erişim Tarihi: 31.03.2023.
- URL 7: (<http://www.eskiturkiye.net/1558/ankara-kalesi-1900ler>), Erişim Tarihi: 31.03.2023.
- URL 8: (<https://yavuziscen.blogspot.com/p/eski-ankara-fotograflar-5.html>), Erişim Tarihi: 31.03.2023.

URL 9:(<http://ankaratarihi.blogspot.com/2019/03/roma-donemi-1-roma-bendi-bend-deresi-ve.html>), Erişim Tarihi: 31.03.2023.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:

1. Yazar/First author %50,

2. Yazar/Second author %50

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar atışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).